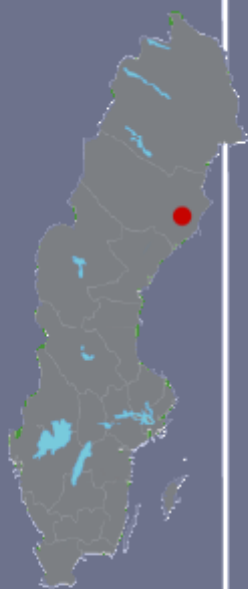

Arkeologisk utredning och KMKB
inför en planerad vindpark
vid Högaliden

*Sävars socken
Umeå kommun
Västerbottens län*

Arkeologisk utredning och KMKB

inför en planerad vindpark vid Högaliden,
Sävars socken, Västerbotten,
Umeå kommun, Västerbottens län

Britta Wennstedt Edvinger & David Loeffler

2009

Rapport från Arkeologikum 2009:34

Länsstyrelsens dnr: -
Arkeologacentrums projektnr: P2009:13 AC

Län: Västerbotten
Landskap: Västerbotten
Kommun: Umeå
Socken: Sävar
Trakt: Loberget
Ek. kartblad: 21K 7d Botsmarks k:a, 21K 8d Mjötjärn

Rapport från Arkeologikum 2009:34
www.arkeologikum.se

*Arkeologisk utredning och KMKB inför en planerad vindpark vid Högaliden,
Sävars socken, Västerbotten, Umeå kommun, Västerbottens län*

Britta Wennstedt Edvinger & David Loeffler

© år 2009, Arkeologikum i Skandinavien AB, Brunflo, och Fred. Olsen Renewables AB,
Storuman.

Kartutsnitt ur allmänna kartor © Lantmäteriet, Gävle, 2009. Medgivande I2009_00927.

Omslagsbild: Utsikt mot NV från brandbevakningstornet på Loberget. Foto AC2009-13-AC-0041.

ISSN 1654-7896

Innehåll

Sammanfattning	vi
Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte	1
Målsättning och ambitionsnivå	1
Genomförande	2
Metod	2
Byråinventering	2
Fältinventering	2
Utredningsområdet Högaliden	3
Områdesbeskrivning	3
Tidigare antikvarisk verksamhet	4
Markanvändning under äldre tid	4
Ortnamn	4
Bebyggelse	4
Fornfynd	5
Riksintressanta kulturmiljöer	5
Resultat av arkeologisk utredning	6
Sårbarhet för vindkraftsutbyggnad och kulturmiljö- påverkan	6
Åtgärdsförslag	7
Referenser	9
Bilagor	11
Bilaga 1 Administrativa och tekniska uppgifter	11
Bilaga 2 Fotoförteckning	13
Bilaga 3 Fotografier	15

Sammanfattning

Inför planer på en vindpark vid Högaliden nära Botsmark i Umeå kommun, Västerbottens län, har Arkeologiceentrum på uppdrag av Fred. Olsen Renewables AB genomfört en frivillig arkeologisk utredning och kulturmiljökonsekvensbeskrivning som underlag för tillståndsprövningen. Utredningen omfattade byrå- och fältinventering och utfördes i juli 2009.

Utredningsområdet är ett kuperat utmarksområde där terrängen växlar mellan tämligen branta moränhöjder och låglänt skogsmark eller myr. Höjderna är beväxta med en blandning av äldre barr- eller lövträd alternativt kalhuggna och markberedda. Utredningsområdet, indelat i två delområden, omfattar sammanlagt 390,6 ha.

Vid fältinventeringen registrerades inga forn- eller kulturhistoriska lämningar. Dock noterades en kulturhistoriskt intressant miljö kring det gamla brandbevakningstornet på Loberget, vilket är Umeå kommuns högsta punkt (364 m.ö.h.). Tornet uppfördes på 1930-talet och är i dag restaurerat och ett populärt utflyktsmål.

Brandbevakningstornet bedöms ha höga upplevelsevärden och det rekommenderas att hänsyn tas till tornet som är ett populärt utflyktsmål och därtill ett minnesmärke från en epok i bygdens historia.

Under förutsättning att hänsyn tas till brandbevakningstornet bedöms den planerade vindparken inte innebära någon kulturmiljöpåverkan. Fortsatta antikvariska åtgärder är inte motiverade med anledning av den planerade vindparken.

Inledning

Bakgrund

Inför en planerad vindpark NNÖ om Botsmark i norra delen av Umeå kommun, i Västerbottens län och landskap, har Arkeologacentrum AB genomfört en arkeologisk utredning. Fältdarbetet utfördes i mitten av juli år 2009. Utredningsområdet omfattar 390,6 hektar. Beställare var Fred. Olsen Renewables AB, Storuman.

Syfte

Syftet med en arkeologisk utredning är att fastslå om fasta fornlämningar berörs av ett arbetsföretag (jfr lagen om kulturminnen m.m., KML, 2 kap. 11 §, SFS 1988:950). Vi har arbetat för att lokalisera och dokumentera ej tidigare kända fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. De senare är inte fornlämningar i KML:s mening, men har betydelse vid den övergripande bedömningen av ett områdes kulturhistoriska karaktär och kulturvärde. Allt detta beaktas vid länsstyrelsens kommande handläggning av ärendet.

Målsättning och ambitionsnivå

Utredningen har syftat till att lokalisera kulturhistoriska lämningar med och utan synlig begränsning ovan jord. En annan målsättning har varit att bedöma den inverkan den framtida vindparken kan komma att få på upplevelsevärdet av kulturhistoriska lämningar och kulturmiljöer. Kulturmiljövårdens främsta mål är bevarande, varför det är mycket gynnsamt att arkeologisk expertis involveras tidigt i projekteringen. Ofta kan ingrepp i kulturmiljöer och kulturhistoriska lämningar då undvikas.

Det övergripande målet med utredningen är därför att lokalisera, registrera och dokumentera fasta fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar, kulturhistoriskt intressant bebyggelse och kulturmiljöer, samt att analysera deras sårbarhet inför vindparksetablering och vindbrukets eventuella kulturmiljöpåverkan.

Genomförande

Metod

Utredningen har genomförts med utgångspunkt i Nordiska ministerrådets och Riksantikvarieämbetets anvisningar rörande värdering av kulturmiljöer i samband med miljökonsekvensbeskrivningar, i synnerhet vid vindkraftsutbyggnad (NM 2000, RAÄ 2008). Utredningen har bestått av byråinventering och fältinventering.

Byråinventering

Som ett led i förberedelserna för fältinventeringen och för att samla material rörande bedömning av utredningsområdets karaktär har följande källmaterialkategorier gått igenom:

- registrerade kulturhistoriska lämningar i Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS),
- äldre belägg och uppteckningar av ortnamn i ortnamnsdatabasen vid Institutet för språk och folkminnen (SOFI),
- arkeologiska fynd och fyndsamlingar i Statens historiska museums fynddatabas (SHM),
- hembygds litteratur och antikvariska rapporter,
- allmänna kartor, tryckta historiska kartor samt lantmäteriakter med kartor i Lantmäteriets karttjänster på webben (LMV),
- dokumentation av kulturhistoriska lämningar registrerade av personal inom dåvarande Skogsvårdsstyrelsens projekt Skog & historia,
- satellitbilder (Google Earth och <http://www.hitta.se>).

Fältinventering

Fältinventeringen utfördes genom systematisk terrängrekognosering. Där så ansågs befogat gjordes stickprov med jordsond för att kontrollera eventuella förekomster av t.ex. kol och matjordslager, d.v.s. indikationer på fast fornlämning utan synlig begränsning.

Fältarbetet utfördes mellan 2009-07-09 och 2009-07-15 samt 2009-07-20. Täckningsgraden, d.v.s. fältinventerad yta per dagsverke, var 68 hektar. I samband med fältarbetet kontaktades även personer med lokalkännedom för att få fördjupade uppgifter om utredningsområdet.

Utredningsområdet Högaliden

Områdesbeskrivning

Den planerade vindparken ligger i norra delen av Umeå kommun och i Sävars sockens östra del. Utifrån det till Arkeologacentrum AB tillsända kartmaterialet delades utredningsområdet upp i två mindre delområden (figur 1). De omfattar sammanlagt 390,6 hektar, varav det norra området 95,8 hektar och det södra 294,8 hektar.

Figur 1. Utredningsområdena i Sävars socken, Västerbotten. Underlag: vägkartan © Lantmäteriet, Gävle, 2009. Medgivande I2009_00927. Skala 1:100 000.

Utredningsområdet kännetecknas av ett kraftigt kuperat skogslandskap med höga berg och mellanliggande dalgångar med myrmarker. Höjden över havet varierar mellan 280 och 364 meter. Det högsta berget är Loberget, 364 meter över havet. De flesta våtmarkerna är utdikade och tidigare nyttjade som odlings- och slättermarker. Vegetationen utgörs av barrskog. Tämligen stora ytor har kalhuggits. Vägnätet i området är väl utbyggt på grund av skogsbruket.

Området är i dag helt präglat av skogsbruket. Vidare används markerna för rekreation. Fiske bedrivs i de många sjöarna och jakt i skogarna.

Tidigare antikvarisk verksamhet

Riksantikvarieämbetet har i ett par omgångar utfört fornminnesinventeringar för ekonomiska kartan i Sävars socken. Förstagångsinventeringen skedde under 1980-talet och reviderades 1990. Inga registreringar gjordes inom utredningsområdet.

År 1997 inventerades området av personal anställd inom ett arbetsmarknadspolitiskt projekt med dåvarande Skogsvårdsstyrelsen som projektägare, Skog & historia. Inga registreringar gjordes inom utredningsområdet.

Markanvändning under äldre tid

För att studera äldre markanvändning är historiska kartor utmärkta källor. Det äldsta tillgängliga kartmaterialet över aktuellt område tämligen sentida, generalstabskartan från 1943 och den ekonomiska kartan från 1954. Kartorna visar på ett skogbeväxt utmarksområde. Avsaknaden av äldre lantmäteriakter antyder att nuvarande markanvändning karaktäriserat området under mycket lång tid.

Ortnamn

Genom det äldre namnskicket i ett område kan man få indikationer både på äldre markanvändning och på händelser eller verksamheter som kan ha lämnat fysiska spår efter sig i landskapet. Ortnamn räknas dessutom liksom fysiska lämningar som kulturminnen (jfr KML 1 kap. 4 §).

De flesta namnen på kartorna är naturnamn som inte berättar så mycket mer än om platsens egenskaper och förekomst av vissa landformer, djur eller viss vegetation. Här finns exemplen *Loberget* och *Vorrtjärnen*, där *vorr* är ett dialektalt ord för 'orrtupp' (Lönnberg 1925: 131).

Namnet *Långhässjetoet* säger oss att här förekommit slätter där höet lagts upp på långhässjor. De flesta av myrarna inom utredningsområdet har för övrigt nyttjats som slätterängar av de boende på kronotorpen, trots att namnen i dag inte vittnar därom.

Bebyggelse

Förutom byggnaderna intill och i anslutning till det gamla brandbevakningstornet på Loberget saknas bebyggelse i utredningsområdet.

Inga byggnadsminnen finns i norra kommundelen eller i närbelägna delar av angränsande kommuner.

Fornfynd

Genomgång av olika källor såsom FMIS, SHM och muntliga uppgifter resulterade inte i några uppgifter om påträffade fornfynd inom utredningsområdet eller i dess närhet.

Riksintressanta kulturmiljöer

Närmaste område av riksintresse för kulturmiljövården (Miljöbalken 3 kap. 6 §) återfinns drygt 7 km mot NÖ, *Byarna runt Bygdeträsket* (KRO24018), och berörs därför inte av den planerade vindparken. Riksintressestatusen har följande motivering:

Byar i lidläge vid de stora skogssjöarna Bygdeträsket och Göksjön. Välbevarad, genuin bebyggelse med rikt inslag av par- och enkelstugor. Timrade rundlogar, bodar och lador i öppet odlingslandskap. Länets första järngruva. (www.ac.lst.se 2009-08-15.)

Figur 2. Utsikt från brandbevakningstornet på Loberget mot N. Foto AC2009-12-AC-0040.

Resultat av arkeologisk utredning

Varken fasta fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar påträffades i utredningsområdet.

På Loberget står ett 18 m högt brandbevakningstorn med vid utsikt (figur 2). Tornet uppfördes på 1930-talet efter att en skogsbrand ödelagt mycket stora ytor. Man ville genom ökad bevakning undvika att detta upprepades. Telefon fanns i vaktstugan så att man snabbt skulle kunna tillkalla hjälp om brand upptäcktes. Tornet var i bruk till decennierna efter andra världskriget, då brandbevakningen successivt kom att övertas av flyget.

År 1967 överläts tornet till Friluftsförbundet i Botsmark och därefter har torn och vaktstuga renoverats. Ytterligare byggnader har uppförts, bl.a. en grillanläggning. Platsen är i dag ett populärt besöksmål både vinter och sommar (se t.ex. Enetjärn 1999; Two Wheels 2009) främst för lokalbefolkningen, men platsen finns även omnämnd i utländska källor på Internet eftersom en *geocaching*-punkt (global "skattjakt" på kända punkter med gps) finns på Loberget (Groundspeak Inc. 2009). Utsikten är storslagen och vid klart väder kan man se havet. Traditionenligt arrangeras här en skotergudstjänst (Sävarådalens snöskoterklubb 2009). En väl anlagd stig och skoterled leder upp till platsen från söder.

Sårbarhet för vindkraftsutbyggnad och kulturmiljöpåverkan

Det aktuella området är i mycket liten utsträckning påverkat av mänsklig aktivitet. Inga kulturhistoriska lämningar har framkommit inom utredningsområdet. Ur kulturhistorisk synvinkel är utredningsområdet inte sårbart för vindkraftsutbyggnad.

Från brandbevakningstornet på Loberget kan man betrakta utsikten från Umeå kommuns högsta punkt, vilket är en väsentlig del i platsens roll som rekreationsområde. Det framgår av såväl källor på Internet som av samtal med lokalbefolkningen och av gästböckerna i vaktstugan. Vindkraftverk på avstånd kommer naturligtvis att påverka utsikten, men om den störs eller ej är snarare en smaksak. Verk i direkt anslutning till tornet kommer dock med stor sannolikhet att upplevas som störande.

Från vissa höjder inom riksintresseområdet i Skellefteå kommun, *Byarna runt Bygdeträsket*, kommer den planerade vindparken att vara synlig. Avståndet, mer än 7 kilometer, är dock så stort att den visuella påverkan är försumbar. Vindparken kommer inte i något avseende att dominera eller skada riksintresseområdet.

Utöver visuell påverkan på utsiktspunkten på Loberget bedöms vindparken inte innebära någon kulturmiljöpåverkan.

Åtgärdsförslag

Denna arkeologiska utredning har visat att inga fasta fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar förekommer inom utredningsområdet. Inga fasta fornlämningar berörs därför av arbetsföretaget.

Brandbevakningstornet på Loberget har en särskild historisk betydelse för de omkringboende. För den vidsträckta utsikten rekommenderas hänsyn till platsen och en etablering som inte är alltför störande, även om tornet i sig inte utgör kulturhistorisk lämning.

Referenser

Publikationer och rapporter

Lönnberg, Einar, 1925. *Fauna och flora – populär tidskrift för biologi*. Uppsala.

NM 2000. *Kulturmiljøet i miljøkonsekvensvurderinger: et idéhefte om håndtering av kulturmiljøtemaet, 2000*. (Nordiska ministerrådet. Nord 2000:17.) Köpenhamn.

SOL 2003. *Svenskt ortnamnslexikon, 2003*. (Språk- och folkminnesinstitutet.) Uppsala.

Allmänna kartor och specialkartor

Fastighetskartan 2009. Din karta. Lantmäteriet. Gävle. www.lantmateriet.se/2009-07-01.

Vägkartan 2009. Din karta. Lantmäteriet. Gävle. www.lantmateriet.se/2009-07-01.

Historiskt kartmaterial

Äldre tryckta kartor

Ekonomiska kartan. 1959. 21K 7d Botsmarks k:a (skala 1:10 000). Rikets allmänna kartverk. Stockholm.

Ekonomiska kartan. 1959. 21K 8d Mjötjärn (skala 1:10 000). Rikets allmänna kartverk. Stockholm.

Generalstabskartan. 1943. 56 Degerfors (skala 1:100 000). Rikets allmänna kartverk. Stockholm.

Övrigt otryckt material

RAÄ 2002. Dnr 320-3874-2002. *Antikvarisk bedömning vid registrering i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister*. (Riksantikvarieämbetet. Kunskapsavdelningen.) Stockholm.

RAÄ Riksantikvarieämbetet. 2002. Beslut 2002-12-17, Dnr 320-3874-2002.

RAÄ Riksantikvarieämbetet. 2007. *Handledning för inventering och dokumentation av forn- och kulturlämningar för FMIS, version 1.0 [Del 2; Exempelsamling]*. Stockholm.

RAÄ Riksantikvarieämbetet, 2008. Dnr 331-02421-2008. *Delar som bör ingå i en miljökonsekvensbeskrivning av kulturvården.* (Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.

Skogsstyrelsen, projekt Skog & Historia 1997. Fältmaterial, grupp Um2, nr 74-81.

Webb

Enetjärn, Anders (red.), 1999. Guiden till Umeås natur.
www.enetjarn.se/pdf/Naturguiden.pdf. Miljökontoret. Umeå kommun. Umeå.

Groundspeak Inc., 2009. Geocaching URL = Geocaching - The Official Global GPS Cache Hunt Site.
www.geocaching.com/seek/cache_details.aspx?guid=f646061b-ca1a-4455-b48a-f8f31285119d Hämtad 2009-07-29.

Lantmäteriet, 2009. LMV. Lantmäteriets historiska karttjänst.
www.lantmateriet.se/ Hämtad 2009-07-27.

KML Lag om kulturminnen m.m (SFS1988:950):
www.notisum.se/rnp/sls/LAG/19880950.htm 2009-07-28.

RAÄ Riksantikvarieämbetet 2009. FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem. www.fmis.raa.se/fmis/ 2009-07-27.

SOFI Institutet för språk och folkminnen, 2009. Ortnamnsdatabas.
www.sofi.se/ 2009-07-05.

SHM Statens historiska museum, 2009. Statens historiska museums översiktsdatabas. www.historiska.se/ 2009-07-05.

Sävarådalens snöskoterklubb 2009.
web.telia.com/~u66602643/Saask/nyheter.htm 2009-07-27.

Two Wheels 2009. Two Wheels – MC-butiken I Umeå. Umeå.
twowheels.se/hundra_procent_mc/landsvag/loberget.shtml. 2009-07-27.

Muntliga källor

Sjöström, Birger, Umeå. 2009-07-15 och 2009-07-16.

Bilaga 1 Administrativa och tekniska uppgifter

Uppdrag

Arkeologisk utredning och KMKB inför en planerad vindpark vid Högaliden, Umeå kommun, Västerbotten.

Diarie- och projektnummer

Länsstyrelsens dnr -
Beställarens dnr -
Arkeologacentrums projektnr P2009:13 AC

Beställare

Fred. Olsen Renewables AB, Storuman

Utförare

Arkeologacentrum i Skandinavien AB, Box 1, 834 21 Brunflo
Projektpersonal: Britta Wennstedt Edvinger, David Loeffler, Eva Klotz

Projektid

Fältarbete 2009-07-09–2009-07-15, 2009-07-20

Belägenhet

Län: Västerbotten
Landskap: Västerbotten
Kommun: Umeå
Socken: Sävar
Trakter: Liden
Ek. kartblad: 21K 7d Botsmarks k:a, 21K 8d Mjötjärn

Utredningsområde

Yta: 390,6 hektar

Kartreferens

RT90 2,5 gon V, RH00

Inmätning

Inmätning har skett med gps respektive manuellt på underlag av fastighetskartan i skala 1:10 000. Mätdata och fältkartor har kasserats.

Kartering

Programvara: ArcView 3.2. (ESRI).

Fynd

Inga fynd har tillvaratagits.

Arkivmaterial

Inget arkivmaterial har producerats.

Fotografier

Digitala fotografier (bilaga 2 och 3) förvaras vid Arkeologacentrum, Östersund.

Bilaga 2 Fotoförteckning

Nr	ID	Bildnr	Motiv	Riktn mot	Fotograf	Datum
1	AC2009-13-AC	0036	Brandbevakningstornet på Loberget sett på avstånd.	Ö	Eva Klotz	2009-07-12
2	AC2009-13-AC	0040	Utsikt från brandbevakningstornet på Loberget.	N	Eva Klotz	2009-07-12
3	AC2009-13-AC	0041	Utsikt från brandbevakningstornet på Loberget.	NV	Eva Klotz	2009-07-12
4	AC2009-13-AC	0043	Utsikt från brandbevakningstornet på Loberget.	NÖ	Eva Klotz	2009-07-12
5	AC2009-13-AC	0045	Utsikt från brandbevakningstornet på Loberget.	SÖ	Eva Klotz	2009-07-12
6	AC2009-13-AC	0061	Vaktstugan (t.v.), uthus och grillplats på Loberget. Brandbevakningstornet i bakgrunden.	N	Eva Klotz	2009-07-12

Bilaga 4 Fotografier

AC2009-13-AC-0036

AC2009-13-AC-0045

AC2009-13 AC-0040

AC2009-13-AC-0041

AC2009-13-AC-0043

